

АНГЛОМОВНА ТУРИСТИЧНА ТЕРМІНОЛОГІЯ: АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Стаття присвячена розглядові основних аспектів дослідження англomовної туристичної термінології. Розглянуто основні підходи до визначення термінів, напрямки їхнього аналізу та класифікації.

Ключові слова: термін, терміносистема, значення.

Прима В.В. Англomовна туристична термінологія: аспекти дослідження. *Стаття присвячена розглядові основних аспектів дослідження англomовної туристичної термінології. Розглянуто основні підходи до визначення термінів, напрямки їхнього аналізу та класифікації.*

Ключевые слова: термин, терминсистема, значение.

Prima V.V. The English terminology of tourism: aspects of study. *The article outlines main aspects of study of the English tourism terminology. The main approaches to the definition of terms, aspects of their analysis and classification have been viewed in the article.*

Key words: term, term system, meaning.

Вивчення основних тенденцій, характерних для становлення та розвитку термінологічної лексики, яка вербалізує поняття певних галузей людської діяльності, є одним із актуальних завдань сучасної лінгвістичної науки.

Мета даного дослідження полягає у висвітленні основних аспектів дослідження англomовної туристичної термінології.

Кожне дослідження термінологічної лексики спирається на відповідне визначення терміна. З питань визначення терміна, вимог, пропонованих до нього, існують різні, часто неоднозначні точки зору. Звернемося до низки визначень, представлених у роботах вчених, які у тій чи іншій мірі торкалися питань визначення терміна.

Українська дослідниця О.О. Селіванова у своїй термінологічній енциклопедії визначає поняття «термін» наступним чином: «термін (від лат. *terminus* – межа, *Terminus* у давніх римлян був богом межі і межового каменя, який охороняв недоторканність земельної ділянки, установлював межу), – слово чи сполука, що позначає поняття спеціальної сфери спілкування в науці, виробництві, техніці, мистецтві, у конкретній галузі знань чи людської діяльності» [19, 617]. Вважається, що слово «термін» уперше з'явилося у 1876 році у Німеччині. Термін є складником системи мовних знаків, яка обслуговує сферу спілкування в цій галузі разом із загальноживаним лексиконом. Головними вимогами до термінів, на думку О.О. Селіванової, є системність, наявність класифікаційної дефініції, прагнення до моносемічності й конкретизації в межах терміносистеми й до прозорості внутрішньої форми; жорстка конвенційність; стилістична нейтральність; залучення до системи понять певної галузі; відповідність

нормам мови, що запобігає появі професійних жаргонізмів; точність і короткість; дериваційна здатність; інваріантність як відсутність варіантів і синонімів; висока інформативність [5, 618].

Будь-яка терміносистема включена до відповідної мовної системи, але не подібна до неї за загальними принципами побудови (у терміносистемі відсутні фонетична, морфологічна, синтаксична специфіка й особливі семантичні процеси, наявні лише слова, сполуки і переваги у певних способах творення). Творення термінів відбувається здебільшого шляхом метафоризації як використання знака однієї предметної сфери на позначення іншої; запозичення; калькування з інших мов і морфологічних способів словотворення, часто із застосуванням інтернаціональних елементів, стандартних спеціалізованих морфем (терміноелементів); аббревіації й аналогії. Між загальною системою мови і залученими до неї терміносистемами відбувається певна взаємодія, яка кваліфікується дослідниками як явище детермінологізації (переходу терміну до загальноновживаної лексики) чи термінологізації (переходу загальноновживаного слова чи сполуки до терміносистеми). Між терміносистемами також проходить процес ретермінологізації – перенесення терміна з однієї терміносистеми до іншої при збереженні чи зміні понятійного змісту. Терміносистеми мови є об'єктом лінгвістичної галузі – термінознавства [5].

Зазвичай термінами називають однозначні слова, позбавлені експресивності. Наприклад, Л.Л. Нелюбін визначає поняття терміна в такий спосіб: «термін – 1) слово або словосполучення спеціальної (наукової, технічної, військової тощо) мови, яке створюється (приймається, запозичується тощо) для точного вираження спеціальних понять і позначення спеціальних предметів; 2) слово, що не допускає модуляції; 3) слово або словосполучення, яке точно позначає визначене поняття в галузі науки, техніки, мистецтва, громадського життя; 4) слово, наділене якістю позначати наукове поняття, яке складає разом з іншими поняттями даної галузі науки або техніки одну семантичну систему» [3, 224].

Найбільш уразливе в цьому визначенні те, що терміни називають словами, оскільки вірніше розглядати термін не як слово, а як його особливу якість, яка набувається або втрачається в мові. Терміни завжди пов'язані з тим або іншим видом людської діяльності й утворюють професійно замкнуту термінологічну номенклатуру. Слово стає терміном кожний раз, коли починає позначати наукові поняття про предмети, явища, ознаки, які складають разом з іншими поняттями даної галузі науки одну семантичну систему. Після того як слово стало терміном, воно наділяється однозначністю і одержує фіксований зв'язок з денотатом.

Р.Ф. Проніна [4] визначає терміни як слова і словосполучення, які мають спеціальне, строго визначене значення в тій або іншій галузі науки і техніки. Вони точно виражають поняття, процеси і назви речей, властиві будь-якій галузі виробництва. На її думку, будь-який термін варто розглядати не як уособлену значиму одиницю без зв'язка зі словами і контекстом в цілому, а як слово, за яким закріплене визначене технічне значення, але яке не може змінити свій зміст у залежності від тієї галузі, у якій воно вжито в даному

конкретному випадку. Для терміна характерна співвіднесеність з точно визначеними поняттями, прагнення до однозначності. Це призводить до того, що цілий ряд термінів здобуває своєрідну незалежність від контексту і може перекладатися за допомогою лексичного еквівалента. Однак це не означає, що термін зовсім не залежить від контексту.

Оскільки єдиної думки щодо визначення терміна в лінгвістичній літературі поки що немає, Р.Ф. Проніна вводить поняття ідеального терміна. Сутність визначень цього терміна зводиться до того, що в якості найближчого родового поняття найчастіше називають «слово» або «словосполучення», або «мовний знак», а як ознаки видових відмінностей:

- системність (або систематичність);
- незалежність від контексту, однозначність;
- точність;
- наявність класифікаційної дефініції;
- стислість;
- стилістична нейтральність.

«Однак ці вимоги до терміна не слід розуміти занадто прямолінійно, тому що ідеальних термінів, які цілком задовольняють вимогам лінгвістів, мабуть, не існує» [4, 37]. Навіть не дуже глибоке дослідження термінології в галузі медицини, біології й інших наук показує, що далеко не завжди термін точно виражає спеціальне поняття, не завжди є однозначним і виражає тільки одне поняття, не завжди він входить тільки в одну терміносистему, не завжди тільки одне слово – термін, далеко не завжди термін відбиває у своїй значимій структурі характерні ознаки об'єкта термінування. Основна специфіка терміна полягає в його спеціальному, професійному вживанні. Сфера його вживання обмежена визначеною галуззю знання. Однак, Ф.А. Циткіна, підкреслюючи цю властивість вважає, що її не слід доводити до крайності. Вона не згодна з думкою, що «ні у формі, ні у змісті не можна знайти істотної різниці між словом неспеціальної лексики і словом лексики термінологічної» [6, 10].

Такої ж думки дотримується і Р.Ф. Проніна. Вона досліджувала зв'язок терміна з контекстом і виявила, що характерною рисою терміна є його чіткий зв'язок з визначеними поняттями, явищем або процесом, точність і прагнення до однозначності, що сприяє його незалежності від контексту.

Дослідники підмов науки і техніки відзначають тенденцію до відбору слів із загальнонародної мови, причому термінологізуються зазвичай самі «звичайні» слова. Семантичний спосіб утворення термінів із загальнонародних слів заснований на звуженні або метафоричних переносах, тобто за подібністю функції, форми, призначення, процесу, кількісної ознаки, виникнення, зовнішнього вигляду, взаємозв'язку компонентів, суміжності понять, часто в сполученні цих ознак [4, 201].

Так контекст допомагає виявити: чи вжито слово у своєму звичайному значенні або в спеціальному науковому; у якому зі своїх значень вжитий багатозначний термін у даному конкретному випадку; у ряді випадків контекст дає можливість опустити деякі компоненти терміна-словосполучення, які ми маємо на увазі. Ця можливість обумовлюється тим, що термін пов'язаний з

визначеним точним поняттям або явищем.

Відмінність термінологізованих слів від слів, усі значення яких термінологічні, така, що в спеціальному дослідженні Л. М. Андрієнко пропонує називати перші “відносними термінами”, а другі “абсолютними”. Але інші дослідники, у тому числі і Ф. А. Циткіна, не вважають за необхідне робити такі різкі протиставлення, оскільки в межах однієї підмови, однієї терміносистеми функціонування «абсолютних» термінів не відрізняється від функціонування «відносних» [6, 200].

Вплив загальнонародної мови на термінологію позначається, зокрема, у тому, що термінології, як і мові в цілому, властива синонімія лексичних одиниць. Мертвим капіталом термінології можуть стати додаткові одиниці синонімічного ряду. У числі головних причин множинності позначень Ф.А. Циткіна називає:

- паралельне термінування поняття декількома дослідниками;
- різні варіанти перекладу терміна;
- наявність повного і скороченого позначення одного поняття;
- співіснування термінів-епонімів і звичайних термінів [6, 49].

Синонімічні терміни дослідники [4; 6] підрозділяють на 2 групи:

1) У першу групу входять «оригінальні» синоніми, що існують в одній з мов (вихідній або мові перекладу). Ці синоніми можна назвати однобічними, оскільки синонімічний ряд утворюється або з боку вихідної мови, або з боку мови перекладу. «Оригінальна» синонімія виникає зазвичай: шляхом різного термінування понять різними авторами в рамках вихідної мови або мови перекладу; у наслідок різних варіантів перекладу одного терміна і появи дублетів.

2) Друга група включає менш численні «спадкоємні» або рівнозначні синоніми, що утворюються при перекладі обох синонімів вихідної мови на мову перекладу. У результаті однаково довгі ряди утворюються як у вихідній мові, так і у мові перекладу [6, 204-205].

Для термінології також характерне явище полісемії. Причини появи полісемічних термінів звичайно такі, на думку Ф.А. Циткіної: відсутність у мові такої кількості слів і словотворчих засобів, щоб кожне поняття позначалося новим терміном; традиції функціонування терміна; його семантичні і словотвірні зв'язки; диференціація наукових понять і розхитування значення первісно однозначного терміна в процесі вживання терміна і наступного доосмислення поняття.

Розглянемо деякі з існуючих класифікацій термінологічних одиниць відповідно до їх структури, граматичного вираження та смислових зв'язків.

Р.Ф. Проніна [4] класифікує терміни за своїм складом в такий спосіб:

- 1) прості
- 2) складні
- 3) терміни-словосполучення, які у свою чергу поділяються на:
 - а) словосполучення, у яких смисловий зв'язок між компонентами виражений шляхом прилягання;
 - б) словосполучення, компоненти яких оформлені граматично (за допомогою прийменника або наявності закінчень).

У смислового відношенні терміни-словосполучення є цільними лексичними одиницями. Р.Ф. Проніна, у свою чергу, ділить їх на три типи.

До першого типу відносяться терміни-словосполучення, обидва компоненти яких є словами спеціального словника. Вони самостійні і можуть вживатися поза даним сполученням, зберігаючи властиве кожному з них окреме значення. Однак, термін-словосполучення, який складається з цих компонентів, набуває нового значення, яке володіє відомою смисловою самостійністю. Характерною для термінів-словосполучень першого типу є можливість їхнього розчленування і виділення складових компонентів – самостійних термінів.

До другого типу відносяться терміни словосполучення, у яких, зазвичай, тільки один з компонентів є спеціальним терміном, а другий відноситься до слів загальнонавчальної лексики. Компонентами цього типу можуть бути або два іменники, або прикметник з іменником. Р.Ф. Проніна вважає, що цей метод більш продуктивний, ніж перший, де обидва компоненти є самостійними термінами. До другого типу відносяться і такі терміни-словосполучення, другий компонент яких вживається в основному значенні, але в сполученні з першим компонентом є терміном самостійним, зі специфічним для визначеної галузі науки значенням. Характерною властивістю термінів другого типу є те, що їхній другий компонент може приймати на себе значення всього сполучення і виступати в даному контексті як самостійний термін. Іноді зустрічається і протилежне явище, і тоді перший компонент (прикметник) здобуває характерні риси іменника: може вживатися в однині або в множині і з артиклем.

До третього типу відносяться терміни-словосполучення, обидва компоненти яких становлять собою слова загальнонавчальної лексики, і тільки сполучення цих слів є терміном. На думку Р.Ф. Проніної, такий спосіб утворення не є продуктивним. Терміни третього типу термінологічно нерозкладні, і зв'язок між компонентами більш тісний. У ряді випадків вони можуть вживатися як звичайне сполучення прикметника з іменником, тобто у своєму прямому значенні. Специфічною властивістю термінів третього типу є ідеомагічність. Визначальний момент термінів-словосполучень може вказувати на: принцип пристрою або дії предмета; форму пристрою; призначення або функцію пристрою, процесу; матеріал або стан речовини; властивість предмета; спосіб єднання, дії; спрямування дії; відносно положення пристрою, предмета.

За класифікацією термінів за їхнім структурним складом Ф.А. Циткіної [6, 75] терміни поділяються на:

- 1) однослівні
- 2) складні
- 3) термінологічні словосполучення

Ф.А. Циткіна стверджує, що розподіл лексичних одиниць на прості, похідні складні слова і словосполучення є загальновизнаним і досить обґрунтованим. Головним критерієм, який відрізняє термінологічні сполучення від простих, похідних і складних слів-термінів, є роздільнооформленість терміноелементів у термінологічних сполученнях і цільнооформленість терміноелементів у простих, похідних і складних термінах, які Ф.А. Циткіна

називає однослівними, або цільнооформленими. Термінологічні словосполучення розглядаються як еквівалент однослівного терміна оскільки: «еквівалентність слову полягає в тому, що такі терміни-словосполучення, як і однослівні терміни, входять у науково-технічну мову в готовому виді, не створюються заново щораз, коли в них виникає потреба, а зберігаються готовими в запасі термінів даної галузі науки і техніки» [6, 77]. Термін-словосполучення є номінативною одиницею підмови наукового спілкування, виражає єдине, цілісне поняття, цілком тотожне поняттю, яке виражається його самостійним еквівалентом.

Дослідниця вважає, що в лінгвістичній літературі єдиної думки з питання граматичного складу термінології немає. Одні дослідники думають, що іменник є універсальним засобом для передачі всіх категорій термінологічних понять. Такі погляди ґрунтуються на теоретичній передумові високого ступеня абстракції іменників, внаслідок чого іменники є «єдиним лексико-граматичним засобом, який виражає науково-технічні поняття про предмети, якості і дії...» [6, 108], а дієслова, прикметники і прислівники є тільки «словоформами метамови». На думку інших учених, у контексті роль термінів грають слова різних частин мови.

На думку Ф.А. Циткіної, здатність іменника бути найменуванням найбільш велика, оскільки він характеризується, по-перше, категоріальним значенням предметності (категорія іменника забезпечує можливість мислити предметно, у формі назви), і, по-друге, розподілом власних граматичних категорій. Це означає, що іменник володіє абсолютним номінативним значенням. Однак набір термінуємих понять виявляється ширше, ніж семантичні можливості іменника як засобу вираження цих важливих понять. І це дає підставу вважати справедливим включення дієслів, прикметників і прислівників у систему термінологічної лексики як автономних термінів, які однозначно називають поняття даної науки, не викликаючи асоціацій з повсякденними словами [2].

Стосовно напрямків дослідження термінів, Ю.В. Віт [1] виділяє три різних напрямки у розвитку теорії терміна і термінології. Відповідно до першого напрямку термін виводиться за рамки мови і розглядається як «особлива одиниця», знак спеціальної семіотичної системи. Відповідно до другого напрямку термін розглядається у рамках загальнолітературної мови як слово, яке має всі властивості слова як лексичної одиниці, тобто такої одиниці, яка немає певних специфічних властивостей ні у формі, ні у змісті. В основі третього напрямку закладена ідея системно-структурного і функціонального підходу до аналізу і класифікації одиниць мови, відповідно до якого термін (слово - просте, складне або словосполучення) визначається у рамках загальнонаціональної мови, виходячи зі специфіки виконуваної ним функції «як мовного засобу номінації спеціального значення у системі понять науки, техніки та інших сфер професійної діяльності» [1, 262].

Розвиненість і чисельність англійської туристичної термінології вимагає поглибленого вивчення її семантичного аспекту на матеріалі словників та функціонального аспекту, вивчення якого видається перспективним на матеріалі туристичних путівників.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вит Ю.В. Терминология и ее место в языке / Ю.В. Вит // IV Міжнародна науково-практична конференція з питань методики викладання іноземної мови, пам'яті професора В.Л. Скалкіна. 27-28 січня 2005.: Зб. Наук. праць. – Одеса: Астропринт, 2005.- С. 258-263.
2. Даниленко В.П. Терминологизация разных частей речи (термины-глаголы) / В.П. Даниленко // Проблемы языка науки и техники. Логические и историко-научные аспекты терминологии: Сб. статей.- М., 1980.- С. 14-20.
3. Нелюбин Л.Л. Толковый переводоведческий словарь / Л.Л. Нелюбин. – М.: Флинта: Наука, 2003. – 320 с.
4. Пронина Р.Ф. Перевод английской научно-технической литературы / Р.Ф. Пронина. – М.: 1986.- 245 с.
5. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О. Селіванова. - Полтава: Довкілля-К, 2006.- 716 с.
6. Циткина Ф.А. Терминология и перевод (К основам сопоставительного исследования) / Ф.А. Циткина. – Львов: Высшая школа, 1989. – 157 с.